demos

Jaargang 28
Maart 2012

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

3

inhoud

1 **Bevolkingsgroei in de grote steden**
2 Op 29 februari 2012 dubbel zo veel huwelijken
4 Meer vrouwelijke dan mannelijke 65-plussers
5 **Tijd van leven?**
7 **Subjectieve levensverwachting en pensioenplannen**
8 **Nederlandse families internationaal vergeleken**

Foto: Jolande Siebenga

Bevolkingsgroei in de grote steden

DORIEN MANTING EN MARK TER VEER

De bevolkingsontwikkeling in de vier grote steden wijkt al jaren af van die van Nederland. Waar de Nederlandse bevolking continu is gegroeid, nam de bevolking van de grote steden vanaf het midden van de jaren zestig tot halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw af. Vooral na de eeuwwisseling is er weer sprake van forse groei in Amsterdam, Den Haag en Utrecht. Zelfs Rotterdam groeit nu. Is er iets bijzonders aan de hand?

De vier grote steden hebben sinds de jaren zestig perioden van groei en krimp van de bevolking gekend. Drie factoren spelen een rol. In al die jaren zorgde de buitenlandse migratie voor een groei van de stedelijke bevolking, of remde op zijn minst, in tijden van krimp, de bevolkingsdaling af. Na 1990 werden de geboorten geleidelijk aan een steeds belangrijkere motor van de bevolkingsgroei van de vier steden. En ten slotte vertrokken er lange tijd meer mensen uit de steden dan ernaartoe verhuisden. De laatste paar jaren is de toestroom naar de vier grote steden uit de rest van Nederland echter juist groter dan de uitstroom. Dat alle drie de componenten gelijktijdig positief zijn is de afgelopen vijftig jaar nog nooit eerder voorgekomen.

Sinds de jaren zestig groeit de Nederlandse bevolking als gevolg van de natuurlijke aanwas (het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen) en een positief buitenlands migratiesaldo (het verschil tussen het aantal immigranten en emigranten). De groei van de Nederlandse bevolking werd in de jaren zestig nog vrijwel volledig door de natuurlijke aanwas bepaald. Daarna is het aandeel ervan in de bevolkingsgroei verminderd. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verwacht dat de natuurlijke aanwas over ongeveer twintig jaar zelfs zal omslaan in natuurlijke krimp (meer sterfgevallen dan geboorten). De bevolkingsontwikkeling van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht wijkt al decennia af van die van Nederland.

Figuur 1. Natuurlijke aanwas, buitenlands en binnenlands migratiesaldo in de vier grote steden, 1960 – 2010

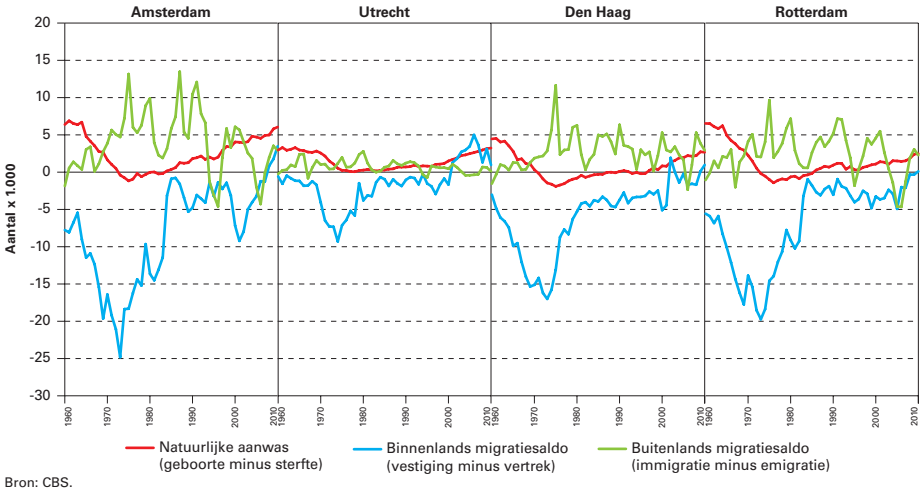

Bron: CBS.

Figuur 2. Aantal geboorten en sterfgevallen in de vier grote steden, 1960 – 2010

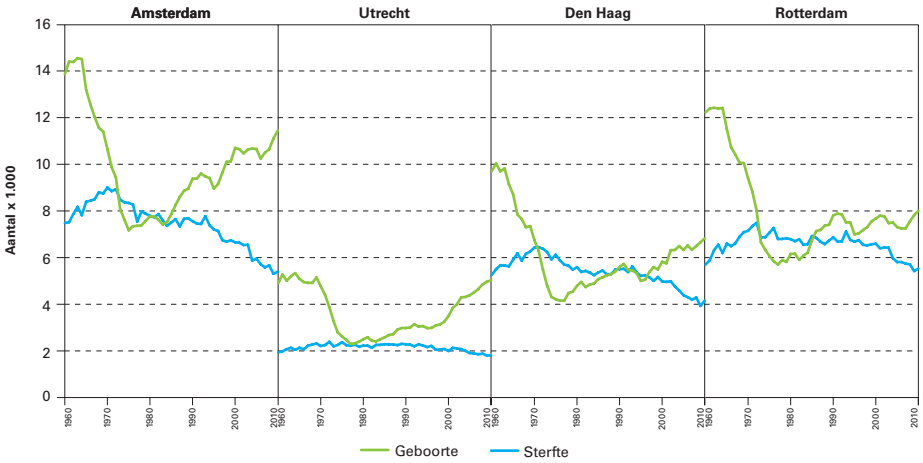

Bron: CBS.

demodata

OP 29 FEBRUARI 2012 DUBBEL ZO VEEL HUWELIJKEN

Op woensdag 29 februari 2012 trouwden ongeveer 250 paren. Dat is het dubbele van het aantal huwelijken dat op een willekeurige woensdag in februari wordt gesloten. Het aantal huwelijken op schrikkeldagen varieert sterk met de dag van de week waarop de schrikkeldag valt. In 2008 viel schrikkeldag op een vrijdag. Toen werden 450 huwelijken gesloten, tegen gemiddeld 225 op de andere vrijdagen in die maand. In 2004, toen schrikkeldag op een zondag viel, trouwden slechts 15 stellen, maar op zondag wordt sowieso naar verhouding erg weinig getrouwd. In 2000 werden op dinsdag 29 februari 380 huwelijken gesloten, dubbel zo veel als op een reguliere dinsdag in februari 2000.

Bron: CBS

Daar waar de Nederlandse bevolking continu is gegroeid, nam de bevolking in de steden vanaf de jaren zestig tot midden jaren tachtig van de vorige eeuw juist sterk af, om pas daarna weer te stijgen. Vooral na de eeuwwisseling is er sprake van een forse groei van Amsterdam, Den Haag en Utrecht, terwijl de laatste jaren ook Rotterdam een lichte groei laat zien. De bevolkingsdynamiek van steden wordt – in tegenstelling tot die van Nederland als geheel – niet alleen door natuurlijke aanwas en buitenlandse migratie bepaald, maar ook door verhuispatronen binnen Nederland.

Van groeikernen naar bouwen in en om de stad

In de vier grote steden werd de groei door toestroom van migranten uit het buitenland in de jaren zestig en zeventig teniet gedaan door de uitstroom van grootstedelingen naar de rest van Nederland (figuur 1). De steden hadden te maken met een massale trek uit de stad, vooral veroorzaakt door gezinnen die naar omliggende kernen met veel woningbouw trokken. Uit Amsterdam vertrokken in 1980 per saldo ca. 14 duizend personen meer naar de rest van Nederland dan er zich uit de rest van Nederland in Amsterdam vestigden. Voor Rotterdam waren dat er per saldo 9 duizend en voor Den Haag en Utrecht respectievelijk 5 en 4 duizend. Het rijk en de steden waren toen vooral bezig met het vraagstuk of en hoe ze de trek uit de stad konden begeleiden. Het toenmalige groeikernenbeleid was vooral bedoeld om het vertrek van jonge stellen en gezinnen uit de grote steden op te vangen in speciaal daartoe aangewezen, in die tijd nog kleinere kernen als Almere, Haarlemmermeer, Houten, Purmerend, Spijkenisse en Zoetermeer. Sinds de jaren tachtig werd getracht het tij te keren. Er werd ingezet op het tegengaan van de bevolkingskrimp in de grote steden en het behouden van koopkrachtige stedelingen. Men ging vooral in en aan de steden en in de directe omgeving van die steden bouwen. Hierdoor nam in de steden het aantal woningen dat aantrekkelijk was voor koopkrachtige gezinnen naar verhouding veel sneller toe dan ver buiten de grote steden. Mede door dit beleid liep het binnenlandse vertrekoverschot (meer uitstroom dan instroom) in de jaren tachtig en negentig terug. Uitbreiding in en aan de steden is nu nog steeds aan de gang. Denk aan IJburg bij Amsterdam, Leidsche Rijn bij Utrecht, Ypenburg, Wateringse Veld en Leidschenveen bij Den Haag en Nesselande bij Rotterdam. Daarnaast is binnen de stad veel bijgebouwd. Veel stationslocaties, oude havengebieden en bedrijventerreinen zijn of worden getransformeerd tot woon-, werk- en verblijfgebieden. Voorbeelden hiervan zijn de omgeving van station Hollands Spoor in Den Haag, het Centraal Station in Amsterdam en de Kop van Zuid in Rotterdam. Naast de ruimere keuzemogelijkheden zijn de grote steden ook aantrekkelijk geworden voor kenniswerkers, hoogopgeleide, alleenstaande starters en creatieve zelfstandigen. Zij waarderen de stad meer dan ooit als brandpunt van interactie, vanwege haar culturele, sociale en economische voorzieningen en onderwijsinstellingen.

Van vertrek- naar vestigingsoverschot

Zeer recent is de geleidelijke daling van het binnenlandse vertrekoverschot omgeslagen in een vestigingsoverschot: er vestigen zich in de steden meer mensen uit de rest van Nederland dan er vertrekken. Voor Utrecht was dat al het geval sinds het begin van deze eeuw, mede door de annexatie van de grootschalige nieuwbouwlocatie Leidsche Rijn rond de eeuwwisseling. Voor de andere steden is deze tendens heel pril en zichtbaar sinds 2008 (Amsterdam), 2009 (Den Haag) of pas in 2010 (Rotterdam). Voor de laatste drie steden geldt dat de recente omslag van vertrek- naar vestigingsoverschot niet alleen komt door een stijging van het aantal mensen dat naar de stad toetrekt, maar ook door een daling van het aantal mensen dat vertrekt. Zo nam tussen 2005 en 2010 het aantal mensen dat uit Amsterdam vertrok af van 31 naar 28 duizend en uit Den Haag van 19 naar 18 duizend personen. Door de financiële crisis en problemen op de woningmarkt is deze afname niet alleen een kwestie van vrije wil, maar ook een gevolg van niet kunnen verhuizen. Het bouwen in en aan de stad heeft echter ook gezorgd voor behoud van jonge gezinnen en stellen.

De natuurlijke aanwas heeft ook veel invloed op de bevolkingsontwikkeling van de vier grote steden (figuur 2). In de jaren zestig en zeventig daalde het aantal geboorten fors en hield gelijke

tred met de stedelijke bevolkingsdaling. In de jaren zeventig oversteeg het aantal sterfgevallen zelfs het aantal geboorten en sloeg de natuurlijke aanwas tijdelijk om in natuurlijke krimp; in Den Haag duurde dit het langst. Daarna is de natuurlijke aanwas alleen maar gestegen door een stijgend aantal geboorten en dalen aantal sterfgevallen. Hierdoor maken de vier grote steden nu sinds een paar jaar voor het eerst in vijftig jaar mee dat zowel de natuurlijke aanwas als de buitenlandse en binnenlandse migratie gelijktijdig tot bevolkingsgroei leiden.

Figuur 3. Vruchtbaarheid* naar leeftijd van de moeder in de vier grote steden, 1988-2010

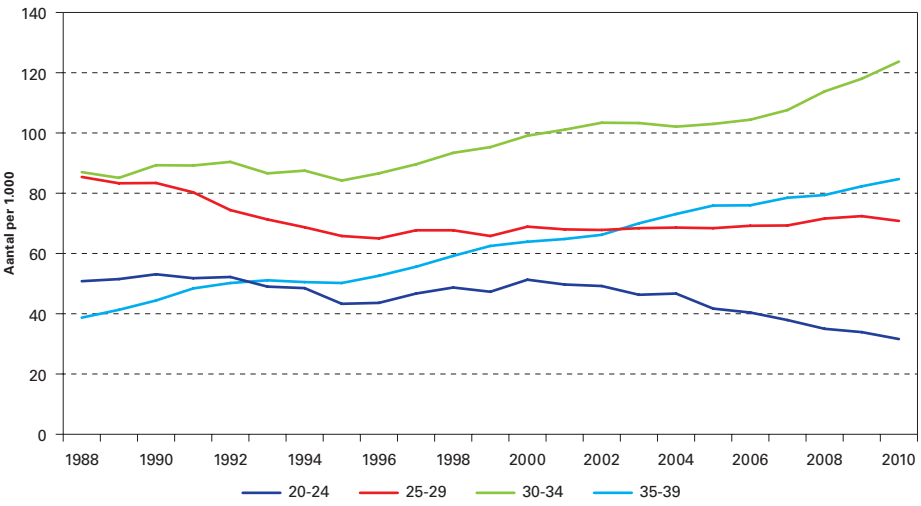

* Aantal geboorten per 1.000 vrouwen in de betreffende leeftijdsgroep.

Bron: eigen berekeningen op basis van CBS.

Meer moeders en meer geboorten

De stijging van het aantal geboorten in de grote steden kent twee oorzaken: er bleven meer vrouwen in de gezinsvormende leeftijd in de steden wonen en de vruchtbaarheid in de steden ging omhoog. Vrouwen in de vier grote steden krijgen nu gemiddeld meer kinderen dan tien à vijftien jaar geleden: bijna 1,7 in 2010 tegen 1,4 à 1,5 in de jaren 90. De vruchtbaarheid is vooral sterk toegenomen bij vrouwen in de leeftijdsgroep 30-39 jaar (figuur 3). Dat er meer vrouwen in de stad blijven wonen dan vroeger, of beter gezegd dat er meer jonge stellen en gezinnen blijven wonen, hangt samen met de eerder genoemde ruimere woonmogelijkheden in en rond de stad. Zo ging het nieuwbouwbeleid dus niet alleen samen met een toename van het aantal vrouwen dat samen met hun partner in de stad woont, maar ook met een stijging van het aantal geboorten in de stad. Sinds eind jaren tachtig is het aantal 15-49 jarige vrouwen in de vier grote steden met 14 procent gestegen en het aantal geboorten met 21 procent.

Toekomstige ontwikkelingen

De trek van jongeren naar de steden krijgt, als het om de verklaring van stedelijke bevolkingsgroei gaat, vaak de meeste aandacht. Het aantal geboorten blijkt voor de bevolkingsgroei van grote steden echter ook een belangrijke groeimotor. De nieuwbouw in de stad gecombineerd met de ontwikkeling van nieuwbouwlocaties aan de stadsranden, heeft er de afgelopen jaren indirect voor gezorgd dat er meer kinderen in de stad geboren worden; simpelweg omdat een deel van de jonge stellen en gezinnen binnen de stedelijke gemeentegrenzen is gebleven. Vooral in Den Haag en Utrecht, stadsgewesten met een groot aandeel nieuwbouw, is het aantal jonge stellen en gezinnen zo substantieel toegenomen.

De recent ontstane unieke situatie, waarin alle drie de componenten van bevolkingsgroei – buitenlandse migratie, natuurlijke aanwas en binnenlandse migratie – de groei opstuwen, is de afgelopen vijftig jaar niet eerder voorgekomen. Of alle drie componenten ook in de toekomst positief blijven is uiterst onzeker. Volgens de meeste recente regionale bevolkingsprognose van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het CBS zal de immigratie in de vier grote steden ook in de toekomst de emigratie overtreffen. Maar de omslag van een binnenlands vertrek- naar vestigingsoverschot is te pril om met zekerheid te kunnen voorspellen of dit lang zal aanhouden. Het recente vestigingsoverschot is immers mede een

Foto: Jolande Siebenga

Foto: lovers_greyman/stockxchng.com

demodata

MEER VROUWELIJKE DAN MANNELIJKE 65-PLUSSERS

Overal in Europa zijn er meer vrouwelijke dan mannelijke 65-plussers. Gemiddeld zijn er 138 vrouwen op 100 mannen. In de Baltische staten is dit 'vrouwenoverschot' veel groter. In Letland zijn er maar liefst 208 65-plus vrouwen op 100 65-plus mannen. In Estland 204 en in Litouwen 197. Binnen Europa heeft IJsland (117 vrouwen per 100 mannen) het kleinste 'vrouwenoverschot'.

Bron: Eurostat

gevolg van de huidige financiële crisis, de al enige jaren voortdurende onzekerheid over het overheidsingrijpen op de hypotheek- en woningmarkt, de aanscherping van het verkrijgen van hypotheken, de bouwstop en de afwachtende houding van woonconsumenten. Daardoor kan men soms niet verhuizen, ook al zou men dat willen.

Of de verhuispatronen zich doorzetten, hangt dan ook af van de toekomstige realisatie van nieuwbouw- en herstructureringsplannen. De prognose gaat er, rekening houdend met de huidige nieuwbouwplannen, vooralsnog vanuit dat Amsterdam en Utrecht de komende jaren nog te maken krijgen met een binnenlands vestigingsoverschot, terwijl Rotterdam en Den Haag eerder met een vertrekoverschot te maken zullen krijgen. De natuurlijke aanwas tot slot zal, mede als gevolg van het aanhouden van de stijging van het aantal geboorten, een hoogtepunt bereiken rond 2020-2025 en daarna geleidelijk afnemen. De natuurlijke aanwas blijft de komende jaren dus nog een van de belangrijke motoren achter de bevolkingsgroei van de vier grote steden. Op de korte en middellange termijn stelt dat steden voor nieuwe uitdagingen. Er zal beleid nodig zijn dat voorziet in het aanbieden van flexibele inzetbare instrumenten om pieken bij voorzieningen (zorg, onderwijs, opvang, opvoeding) op te vangen als gevolg van de tijdelijke geboortegolf in de steden.

Dr. D. Manting en **M. ter Veer, MSc,**
Planbureau voor de Leefomgeving (PBL),
e-mail: dorien.manting@pbl.nl

LITERATUUR

- Engelsdorp Gastelaars, R. van & D. Hamers (2006), *De nieuwe stad, stedelijke centra als brandpunten van interactie.* Rotterdam/Den Haag: NAi Uitgevers/RPB.
- Nabielek, K, S. Boschman, A. Harbers, M. Piek en A. Vlonk (2012), *Stedelijke verdichting: een ruimtelijke verkenning van binnenstedelijk wonen en werken.* Den Haag: PBL.
- PBL en CBS (2011), *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2011-2040.* Den Haag: PBL/CBS.
- PBL (2010), *Nieuwbouw, verhuizingen en segregatie; effecten van nieuwbouw op de bevolkingssamenstelling van stadswijken.* Den Haag: PBL.

Tijd van leven?

Verwachtingen en feiten lopen uiteen

FEDERICA TEPPA

Bewust of onbewust houden we ons allemaal wel eens bezig met de vraag hoe oud we zullen worden. De kans is groot dat we uit bijgeloof het antwoord hebben 'afgeklopt'. Wat we ons waarschijnlijk niet realiseren, is dat het antwoord op deze vraag van invloed is op beslissingen die wij in ons leven nemen. Hoeveel moet ik nu sparen voor mijn oude dag? Waar moet ik mijn spaargeld in beleggen en hoeveel? Hoe optimistisch of pessimistisch zijn we over onze eigen levensverwachting? Mannen lijken dit beter in te schattten dan vrouwen. Vooral vrouwen onderschatten stelselmatig hun eigen levensverwachting.

Foto: happygirl_anttank/ stockxchng.com

We worden met zijn allen gemiddeld steeds ouder. De levensverwachting bij geboorte, die voor mannen in 1990 nog 73,8 jaar bedroeg is inmiddels gestegen naar 78,8 jaar. De levensverwachting van vrouwen steeg in dezelfde periode van 80,1 naar 82,7 jaar. Het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen wordt overigens kleiner. Dit verschijnsel doet zich ook in andere landen voor en lijkt voornamelijk het gevolg van gedragsfactoren (vrouwen zijn meer gaan roken). De stijgende levensverwachting heeft heel wat gevolgen, voor de samenleving als geheel, maar ook voor ons individueel.

Maar in hoeverre zijn mensen zich bewust van deze demografische trends? Hoe schatten ze zelf hun levensverwachting in? Hebben zij bijvoorbeeld ideeën over hun eigen levensverwachting en lopen die ideeën in de pas met de feitelijke ontwikkelingen? Om hier een beeld van te krijgen hebben onderzoekers van De Nederlandsche Bank (DNB) vragen over de levensverwachting gesteld in de DNB Household Survey (zie kader

pagina 6). Aan alle deelnemers is gevraagd hoe groot zij de kans achten om 75 jaar of ouder te worden. Dezelfde vraag wordt vervolgens gesteld over de kans dat men de leeftijd van 80, 85, 90 en 95 jaar bereikt. We noemen dit de 'subjectieve levensverwachting'. Hoe reëel zijn de ideeën over de eigen levensverwachting? Dat kan op twee manieren worden nagegaan. In de eerste plaats door te kijken of er een samenhang is met achtergrondkenmerken zoals geslacht, opleidingsniveau en gezondheid. In de tweede plaats door een vergelijking met de officiële statistieken.

Wat bepaalt de subjectieve levensverwachting?

Wij weten op grond van de sterftestatistiek dat vrouwen feitelijk gemiddeld een hogere levensverwachting hebben dan mannen. Ook blijkt uit onderzoek dat hoogopgeleide en meer welgestelde mensen een hogere levensverwachting hebben. De DHS bevat informatie over verschillende sociaal-economische eigenschappen, zowel op individueel niveau (geslacht, opleidingsniveau, gezondheid, langdurige ziekte, rook- en drinkgedrag) als per huishouden (inkomen). Welke eigenschappen hangen samen met subjectieve levensverwachting? Onze resultaten duiden erop dat de respondenten bij hun beantwoording niet zomaar een slag in de lucht slaan. Vrouwen geven gemiddeld een hogere subjectieve levensverwachting aan dan mannen en hoger opgeleiden rapporteren gemiddeld ook een hogere levensverwachting. Ook personen die zeggen een goede of uitstekende gezondheid te hebben, geven stelselmatig een hogere gemiddelde levensverwachting aan dan personen met een redelijke, slechte of zeer slechte gezondheid. De respondenten die zeggen te lijden aan een langdurige ziekte, geven een lagere levensverwachting aan dan mensen die zeggen geen ziekte onder de leden te hebben. Er lijkt een relatie te bestaan tussen de subjectieve levensverwachting en zowel rook- als drinkgedrag. Zoals verwacht hebben respondenten die zeggen dat ze niet roken en geen alcohol drinken, een hogere subjectieve levensverwachting. Tot slot lijkt er een zwakke relatie te bestaan tussen de subjectieve levensverwachting en het inkomen van huishoudens.

Subjectieve versus actuariële levensverwachting

Schatten mensen hun levensverwachting juist in? Om deze vraag te beantwoorden, vergelijken wij de antwoorden van de respondenten (de 'subjectieve' levensverwachting op basis van de enquête-uitkomsten) met de gegevens in de officiële statistieken (de 'actuariële' levensverwachting op basis van de sterftetafels). Figuur 1a toont de kans voor vrouwen om 75 jaar of ouder te worden. De bovenste lijn is kans op basis van de *actuariële levensverwachting*. Deze lijn stijgt, omdat de kans om 75 jaar te worden toeneemt naarmate men ouder is. De onderste lijn in de figuur geeft voor elke leeftijdsgroep de gemiddelde *subjectieve levensverwachting* aan. De subjectieve levensverwachting is systematisch lager dan de actuariële levensverwachting, hetgeen betekent dat vrouwen de kans om ouder dan 75 jaar te worden systematisch onderschatten. Figuur 1b toont de kans voor vrouwen om 80 jaar te worden en figuur 1c de kans om 85 jaar of ouder te worden. De resultaten voor de mannen zijn te vinden in figuur 2a-c.

Figuur 1a. Vrouwen: kans om 75 jaar te worden

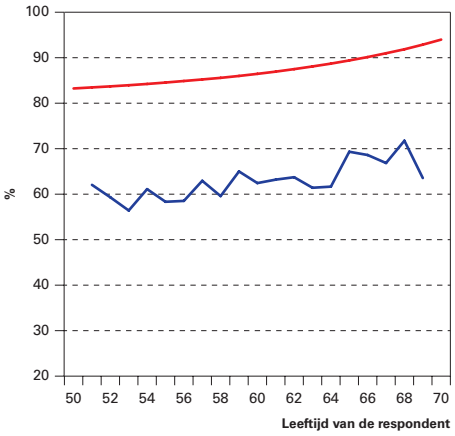

Figuur 2a. Mannen: kans om 75 jaar te worden

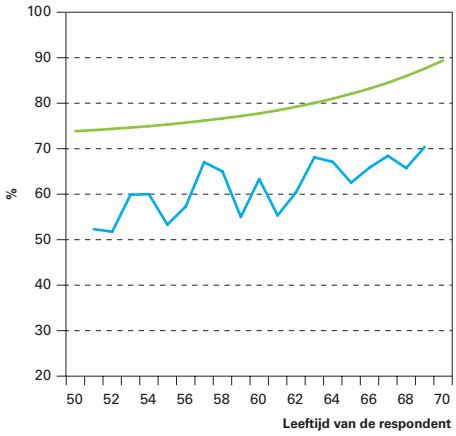

Figuur 1b. Vrouwen: kans om 80 jaar te worden

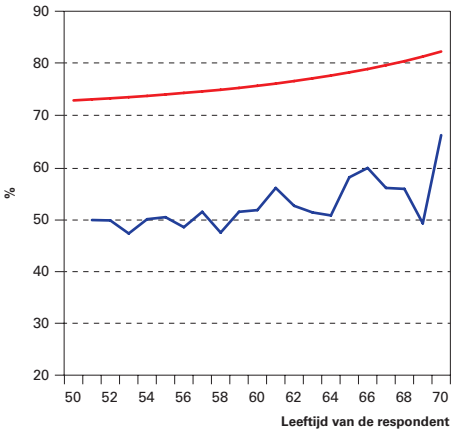

Figuur 2b. Mannen: kans om 80 jaar te worden

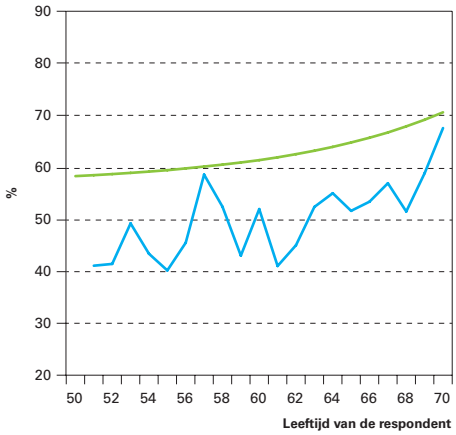

Figuur 1c. Vrouwen: kans om 85 jaar te worden

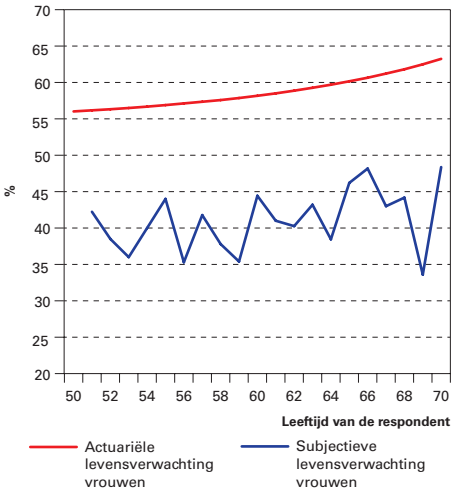

Figuur 2c. Mannen: kans om 85 jaar te worden

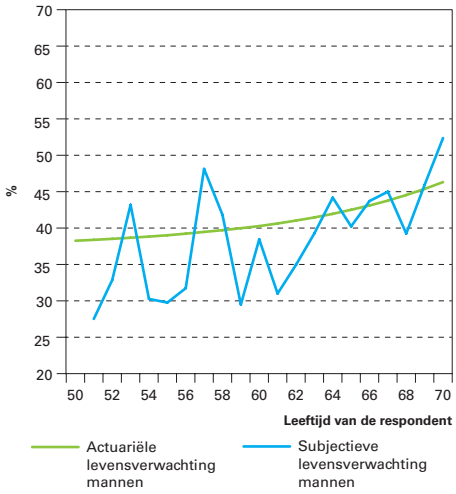

De figuren maken duidelijk dat zowel mannen als vrouwen de kans om 75, respectievelijk 80 jaar en ouder te worden onderschatten. Deze onderschatting is voor sommige leeftijden kwantitatief beschouwd heel aanzienlijk (ongeveer 25 procentpunt voor vrouwen tussen de 53 en 69 jaar). In feite zijn we als we naar de relatief jongere leeftijden kijken dus nogal somber over de tijd van leven die ons nog rest: zowel mannen als vrouwen zitten er meestal flink naast!

Naarmate de 'streefleeftijd' hoger wordt (en het ambitieniveau stijgt, zou je kunnen zeggen) lijken

DE DNB HOUSEHOLD SURVEY

De DNB Household Survey (DHS) is een jaarlijks panelonderzoek dat sinds 1993 wordt gehouden onder ruim 2.000 huishoudens in Nederland. De enquête wordt uitgevoerd door CentERdata van de Universiteit van Tilburg en wordt gesponsord door De Nederlandsche Bank. De leden van het panel zijn 16 jaar of ouder. De DHS bevat uitvoerige informatie over werk, pensioen, wonen, bezittingen, gezondheid en psychologische kenmerken. Met deze gegevens kunnen dus zowel economische als psychologische aspecten van financieel gedrag worden bestudeerd. In de DHS 2009 is een aantal vragen over levensverwachting gesteld. Respondenten kregen de volgende vraag voorgelegd: *"Hoe groot acht u de kans dat u 75 jaar of ouder wordt?" Geeft u op een schaal van 0 tot en met 10 aan hoe groot die kans volgens u is, waarbij 0 betekent 'totaal geen kans en 10 betekent 'absoluut zeker.'* Dezelfde vraag werd gesteld voor leeftijd 80, 85, 90 en 95. De actuariële levensverwachtingen zijn berekend aan de hand van de sterftetafels van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Omdat de DHS data betrekking hebben op 2009, zijn de actuariële sterftecijfers voor 2009, per leeftijd en geslacht gebruikt. Voor vergelijkingsdoeleinden is de subjectieve levensverwachting omgerekend van de schaal van 1 tot 10 naar percentages.

we de levensverwachting veel beter te kunnen inschatten. Mannen blijken dan opmerkelijk goed in het schatten van hun subjectieve levensverwachting voor de streefleeftijd van 85 jaar (figuur 2c), terwijl vrouwen veel beter zijn in het aangeven van een subjectieve levensverwachting voor de streefleeftijd van 95 jaar (niet in de figuur). Interessant is dat iedereen voor heel ver in de toekomst gelegen streefleeftijden een hogere subjectieve leeftijd aangeeft dan actuariële levensverwachting: als we echt oud denken te worden, lijken we dus juist weer wat optimistischer dan de werkelijkheid, al is het verschil niet groot. In zijn algemeenheid lijken mannen hun levensverwachting beter te kunnen beoordelen dan vrouwen.

Al met al wijzen deze uitkomsten erop dat de subjectieve levensverwachting, hoewel deze niet perfect is en ook niet zonder beperkingen, belangrijke informatie oplevert over de individuele levensduur. Ook als we rekening houden met een aantal achtergrondkenmerken. Tegelijkertijd blijkt uit een vergelijking tussen de subjectieve en de actuariële levensverwachtingen dat personen hun levensduur stelselmatig onderschatten – in sommige gevallen zelfs in zeer sterke mate. Vooral bij vrouwen is dit het geval.

Gevolgen in de praktijk?

In Nederland worden bijna alle pensioengelden die tijdens het werkzame leven worden opgebouwd, bijvoorbeeld via het pensioenfonds, omgezet in een annuïteit (het pensioen) die elke maand uitkeert aan de betreffende persoon tot aan diens overlijden. In sommige landen kunnen werknemers ervoor kiezen om na hun pensionering hun pensioengelden op een andere manier te ontvangen. Vaak wordt er dan voor gekozen het totale vermogen dat tijdens het werkzame leven is opgebouwd, in een keer te ontvangen. In theorie hangt de keus tussen een eenmalige kapitaaluitkering bij pensionering en een annuïteit, onder andere, af van de vraag hoe lang iemand denkt te leven. De veronderstelling is dat mensen die verwachten niet heel oud te worden, de voorkeur geven aan een contante uitkering van het totale vermogen op het moment van pensionering. Voor mensen die daarentegen verwachten nog heel lang te zullen leven, lijkt een annuïteit een betere keuze omdat zij zich daarmee verzekeren tegen het risico dat het geld opraakt voordat men overlijdt. In het DNB onderzoek is nagegaan of er een verband is tussen de subjectieve levensverwachting en de persoonlijke voorkeur voor annuiteiten of een uitkeringen ineens. Dit blijkt inderdaad het geval. Mensen die verwachten langer te leven, geven de voorkeur aan annuïteiten. Deze conclusie blijft ook overeind als bijvoorbeeld ook expliciet rekening wordt gehouden met de wens om geld na te laten.

Aangezien uit ons onderzoek blijkt dat mensen, en vooral vrouwen, vaak stelselmatig hun levensverwachting onderschatten, lijkt er ruimte voor betere voorlichting. Want naarmate mensen een meer geïnformeerde en betere inschatting kunnen maken van de kans dat ze (zeer) lang zullen leven, kunnen zij ook wat hun financiële toekomst betreft betere keuzes maken.

Dr. F. Teppa, De Nederlandsche Bank (DNB),
e-mail: f.teppa@dnb.nl

Foto: old couple_kayugee/flickr.com

Subjectieve levensverwachting en pensioenplannen

HANNA VAN SOLINGE EN KÈNE HENKENS

Een belangrijk argument in de discussie over de verhoging van de pensioenleeftijd is dat deze meer in de pas moet gaan lopen met de gestegen levensverwachting. Het NIDI onderzocht of de werknemers *zelf* zich in de besluitvorming rondom stoppen met werken laten leiden door ideeën over hun levensverwachting. Er blijkt meer belangstelling te zijn voor langer doorwerken bij hen die denken ouder te worden. Maar in de praktijk stoppen deze werknemers niet later met werken.

De levenshorizon is van invloed is op het economisch gedrag van individuen, zo blijkt uit het elders in dit nummer gepubliceerde onderzoek van De Nederlandsche Bank. Hier gaan we na of de ideeën die mensen hebben over hoeveel levenstijd hen nog rest (de zgn. subjectieve levensverwachting) van invloed is op de besluitvorming rond pensionering. De gegevens zijn ontleend aan een longitudinaal onderzoek onder 1.700 oudere werknemers werkzaam bij vier grote ondernemingen en bij de Rijksoverheid in Nederland. De werknemers namen zowel in 2001 als in 2006 deel aan een onderzoek over werken en uittreden. Om subjectieve levensverwachting of tijdshorizon in kaart te brengen is gebruik gemaakt van twee vragen die in het onderzoek van 2001 zijn gesteld. Aan de werknemers werd eerst gevraagd om op een 5-puntsschaal aan te geven hoe groot men de kans achtte om ouder dan 75 jaar te worden. Later in de vragenlijst werd hen gevraagd te reageren op de stelling “Ik acht de kans groot dat ik de leeftijd van 90 zal bereiken”. Op basis van deze twee vragen is een maat voor subjectieve levensverwachting ontwikkeld. De schaal loopt van 1 tot 5, waarbij hogere waarden duiden op een langere levenshorizon.

De tabel toont de pensioenplannen van oudere werknemers met een lage, een gemiddelde en een hoge subjectieve levensverwachting. Ruim tachtig procent van alle oudere werknemers was in 2001 van plan om te stoppen voor de officiele pensioenleeftijd van 65 jaar; 21 procent wilde doorwerken na de destijds gangbare prepensioenleeftijd van 61 jaar. Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat oudere werknemers meer geneigd zijn om langer door te werken naarmate de door hen gepercipieerde levenshorizon langer is. Van de werknemers met een hoge subjectieve levensverwachting wil een derde doorwerken na de prepensioenleeftijd en acht procent zelfs na 65 jaar. Dit staat in schril contrast met de respectievelijk negen en één procent van de werknemers met een lage subjectieve levensverwachting.

Er bestaat een duidelijke roep om de pensioenleeftijd meer in lijn te brengen met de gestegen levensverwachting. De resultaten van dit onderzoek maken duidelijk dat bij werknemers zelf levensverwachting ook een rol speelt bij de uittredebeslissing. Er is meer belangstelling voor langer doorwerken naarmate men verwacht ouder te worden. Of andersom gesteld, het idee dat er mogelijk weinig jaren resteren als gepensioneerde vergroot de populariteit van een vervroegd vertrek van de arbeidsmarkt. Er zijn overigens geen aanwijzingen dat de subjectieve levensverwachting een rol speelt bij de uiteindelijke pensionering. Dat wil zeggen: werknemers die verwachten langer te leven stoppen in de praktijk niet later.

Foto: Jolande Siebenga

Dr. Ir. H. van Solinge en **Prof. dr. K. Henkens**,
NIDI, e-mail: solinge@nidi.nl

Subjectieve levensverwachting en pensioenplannen in 2001 (%)

	Subjectieve levensverwachting			
	Laag (korte tijds-horizon)	Midden	Hoog (lange tijds-horizon)	Totaal
Van plan om door te werken na het 61ste jaar				
Nee, zeker/waarschijnlijk niet	81	62	55	62
Misschien	10	18	12	17
Ja, zeker/waarschijnlijk wel	9	21	33	21
Totaal	100	100	100	100
Van plan om door te werken na het 65ste jaar				
Nee, zeker/waarschijnlijk niet	95	88	78	87
Misschien	4	9	14	9
Ja, zeker/waarschijnlijk wel	1	3	8	4
Totaal	100	100	100	100
Geplande leeftijd van stoppen met werken	59,5	60,2	60,8	60,2

Bron: NIDI Werk en Pensioenpanel 2001-2006.

Nederlandse families internationaal vergeleken

In vrijwel alle landen wordt de verantwoordelijkheid voor de zorg voor en de financiële ondersteuning van jong en oud gedeeld tussen families en de overheid. De wijze waarop verschilt sterk van land tot land, stelde Pearl Dykstra in haar oratie "Families: In alle staten?" Dit heeft haar weerslag op de rol en functie van familie; bijvoorbeeld op die van grootouders bij de opvang van kleinkinderen.

Publieke voorzieningen (of het gebrek daaraan) kunnen bepaalde familiepatronen en –praktijken belonen of ontmoedigen. De rol die grootouders spelen bij de zorg voor kleinkinderen is hiervan een voorbeeld.

De figuur toont, voor een aantal Europese landen, de kans dat grootouders dagelijks zorgen voor een kleinkind van een werkende dochter. Een grotere cirkel in de figuur betekent een grotere kans op zorgverlening door grootouders. De cirkels zijn vooral groot voor Italië, Spanje, Griekenland en Polen. De positie van de cirkel wordt bepaald door de beschikbaarheid van gesubsidieerde kinderopvang en de riantheid van ouderschapsverlof. België scoort het hoogst wat betreft de beschikbare kinderopvang, Tsjechië wat betreft verlofregelingen, terwijl Denemarken veel van beide type regelingen heeft. Duidelijk is dat de grootste cirkels landen betreffen waar de voorzieningen het minst overvloedig zijn, dus waar de beschikbaarheid van kinderopvang gering is en/of waar de ouderschapsverlofregelingen beperkt zijn. Grootouders verlenen dagelijkse zorg als er weinig publieke arrangementen zijn die de combinatie van betaald werk en ouderschapstaken vergemakkelijken.

In Nederland is het ouderschapsverlof in vergelijking met andere landen niet riant en de beschikbaarheid van kinderopvang is ook aan de lage kant. De kleine cirkel duidt erop dat weinig Nederlandse grootouders dagelijks voor hun kleinkinderen zorgen. Het lage aandeel voltijds werkende moeders ligt hieraan mede ten grondslag. Overigens, als een minder frequent criterium wordt gehanteerd – bijvoorbeeld of betrokkenen in de afgelopen 12 maanden op kleinkinderen hebben gepast – dan scoren Nederlandse grootouders binnen Europa heel hoog. Nederlandse grootouders fungeren eerder als achterwacht dan als vaste kracht in wat wel eens een "chronische noodsituatie" van de jongere generatie is genoemd.

Publieke voorzieningen zijn een weerspiegeling van sociaal-economische omstandigheden en cultureel klimaat. Het is niet eenvoudig om na te gaan of beleidsmaatregelen de geleefde werkelijkheid van familierelaties bepalen of dat deze een reactie zijn op lang bestaande culturele tradities. Uiteraard maken gunstige economische omstandigheden genereuze welvaartsarrangementen mogelijk. Beleid, sociaal-economische en culturele omstandigheden zijn zo nauw met elkaar verweven dat ze het beste in samenhang kunnen worden bestudeerd.

Prof. dr. P.A. Dykstra, Erasmus Universiteit Rotterdam, e-mail: dykstra@fsw.eur.nl

De kans dat grootouders dagelijks zorgen voor een kind van een werkende dochter naar niveau van voorzieningen, geselecteerde Europese landen, 2006-2007

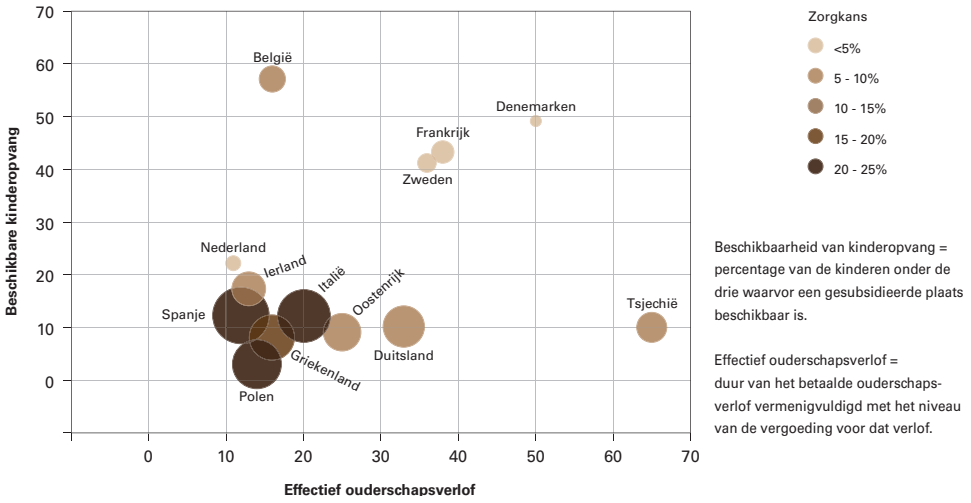

Beschikbaarheid van kinderopvang = percentage van de kinderen onder de drie waarvor een gesubsidieerde plaats beschikbaar is.

Effectief ouderschapsverlof = duur van het betaalde ouderschapsverlof vermenigvuldigd met het niveau van de vergoeding voor dat verlof.

Bron: MULTILINKS.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld.
Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).

Redactie: Nico van Nimwegen, hoofdredacteur
Hanna van Solinge, eindredacteur
Peter Ekamper, webredacteur

Adres: NIDI/DEMOS
Postbus 11650
2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon: (070) 356 52 00
E-mail: demos@nidi.nl
Internet: demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen: gratis

Basisontwerp: Harmine Louwé
Druk: Nadorp Druk b.v., Poeldijk

Foto: Wim de Jonge

Pearl Dykstra is sinds 2009 hoogleraar empirische sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zij sprak op 27 januari 2012 haar oratie uit, getiteld: "Families: In alle staten?" Eerder was zij werkzaam bij het NIDI en hoogleraar verwantschapsdemografie aan de Universiteit Utrecht. De gepresenteerde gegevens zijn afkomstig van het door Dykstra geleide onderzoeksprogramma MULTILINKS (www.multilinks-project.eu).